

## PROF. DR. ALMAS GALİMCAN ULI ŞEYHULOV İLE TÜRK DİLİ, EDEBİYAT VE II. ULUSLARARASI KÜLTÜR KONGRESİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Neclâ YALÇINER



**-Sayın Hocam, bize kendinizden söz eder misiniz?**

-Şu an Başkurt Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Tatar Filolojisi Bölümü başkanlığı görevini yapmaktayım. 1970 yılında aynı bölümden mezun oldum. Savunduğum tezimin adı “İslamdan Önceki Zamanlarda Tatar ve Başkurtlarda Kişi İsimleri” idi. Gözetmenim Kazan Devlet Üniversitesi Profesörü Gomer Sattarov idi. Üniversitede çalışma teklifini almama rağmen ailemle beraber (eşim de filolog) memleketim Tuymazı şehrine, oradaki okula göndermelerini istedim. 1972 yılında SSCB Bilimler Akademi-

si Dil Bilimi Enstitüsünün Türk ve Moğol Dilleri Bölümünde doktora yapmaya başladım. 1978 yılında “Tatar ve Başkurt Halklarında Türki Kaynaklı Kişi Adları” isimli doktora tezimi savundum. Gözetmenim seçkin profesör Nikolay Baskakov idi. 1975 yılından beri de Tatar Filolojisi Bölümünde çalış-

maktayım. 1978 yılında Fakültede üniversiteler arası İdil-Çulman-Ural etno-linguistik bölgede yaşamakta olan Türk soylu, Moğol, Fin Ugor ve Hint-Avrupa (Slavlar) halkları ruhi medeniyetini araştırma laboratuvarı açtım. Bugün de bu araştırma laboratuvarının başkanım.

2000 yılında Moskova'daki Rusya Bilimler Akademisi Ural Altay Dilleri Bölümünde "İdil Ural Bölgesi Kıpçak Dillerinde Bir Heceli Köklerin Yapımı ve İdiografik Paradigmatikası" isimli ara doktora tezimi savundum. Gözetmenim bilinen Türkolog, Altay dillerini araştıran bilim adamı, Profesör Edhem Tenişev idi.

**-Halk bilimiyle uğraşmaya ne zaman karar verdiniz ve bu kararınızda etken unsur ne idi?**

-Biraz önce söylediklerimden iki doktora tezimin de folklor ile bağlantısı anlaşılmaktadır. Belli ki, eski zaman Türk soylu halkların kişi isimleri rivayetlerde, masallarda, mitolojik konularda yer almış. Eski Türk soylu, Moğol, Fin Ugor ve başka birçok dil ailelerine bağlı olan Tatar, Başkurt, Bulgar, Çuvaş kaynaklı kelimelerin kökeni konusu da bu etnoslara, onların oluşmasına (etnogenezine) bağlı. Demek ki, folklorda yer alan bazı bilgiler bizim kuramsal düşüncelerimiz için bir etken oldu.

**-Bize çalışmalarınız hakkında bilgi verir misiniz?**

Benim bölüm başkanı olduğum Tatar filolojisinde Tatar lehçelerini öğrenme, Türki dillerinin tarihî grameri üzerinde araştırmalar yapma, Türk soylu ve Moğol, Altay ve Ural dillerinin leksikolojisini inceleme, kelimelerin anlamını sistematik yani bilişsel kürede (1. doğa, 2. insan, 3. toplum bilimi) dünya resmini meydana getirmekte kök anlamlarını oluşturmada; kelime köklerinde, onların mana özelliklerini şekillendirme, motivasyonlandırma, atama ile bağlı kanunları inceleme ve başka tür araştırmalar gerçekleştirilmektedir.

Yapılan ilmî araştırmalar aşağıdaki kitaplarda, monografilerde, makalelerde yer almaktadır:

Vvedenie v izuçeniya altayskih yazıkov. – Ufa, 1984.

İstoriya i dialektnaya leksika türkoyazıçnıh narodov Volgo-Kamsko-Uralskogo regiona (aspekti sistemnoy harakteristiki). – Ufa, 1988.

Leksiç vzaimosvyaz kıpçakskih yazıkov Uralo-Povoljya v svete ih istoriko kulturnoy obşnosti (aspekti sistemnoy ideografiçeskoy harakteristiki na obşetürkskom fone). – Ufa- Moskova, 1999.

Struktura I ideografiçeskaya paradigmatika odnoslojnih kornevıh osnov v kıpçakskih yazıkah Uralo-Povoljya v kontinuumne arealnoy, mejtürkskoy i obşetürkskoy leksiki [synopsis i taksonomiya kognitivnoy sferı "Priroda (jivaya i nejivaya)"] – Ufa, 2000. -490 s.].

Odnoslojnie kornevie osnovi kıpçakskih yazıkah Uralo-Povoljya (opıt sinhronnyı I diyahroničeskoj karakteristiki). – Ufa, 2000.-362 s.

Materialı k ideografičeskomu slovarju dialektov tatarskogo yazıka; tom I: cast 1-2. –Ufa, Kazan, 2005.

Mahmut Kaşgarlı ve Onun Sözlüğü// Türk yurdu: Aralık, 2008 - cilt: 28-Sayı: 256. (Tatar Türkçesine aktaran Arş. Gör. Alper Alp; Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü).

Türkskie yazıki Uralo-Povoljya v kontekste altayskoy tsivilizatsii (aspektı obşey teorii kornevih osnov) //problemı mongolovedeniı i altayskih issledovaniy. Materialı Mejdunarodnoy konferentsii, posvyaşennoy 70-letiyu professora V. Í. Rassadina. – Elista, 2009.

Sinopsis dlya ideografičeskoj klassifikatsii dialektnih edinits// Altaistika jene türkologiya. – Astana, 2009 №1.

Yazıki zolotoordınskoj tsivilizatsii v evraziyskom kontekste (kognetivnie i ideografičeskie aspektı rekonstruksii leksičeskih system yazıkov altayskogo soobşestva) //Başkıri v sostave Rossiyskoj Federatsii: istoriya, sovremennost, perspektivı. -4.2. – Ufa, 2010.

**-I. Uluslararası Kültür Kongresi’ne katılmış mıydınız? Katıldıysanız her iki Kongre’yi sonuçları bakımından kısaca değerlendirebilir misiniz?**

-I. Uluslararası Kültür Kongresi’ne katılma isteğiyle bildiri konumu göndermiştim. Malesef davetiye gelmedi.

**-I. Kongre’ye katılmadığınızı söylüyorsunuz. Ancak yine de bu tür kongrelerin Türk dünyası için uygulanabilir sonuçları var mıdır? Varsa nelerdir?**

-II. Uluslararası Kültür Kongresi’nin Türk dünyasındaki kültürel araştırmalara özendireceğine inanıyorum. Türk dünyasında ortaya çıkan yeni gelişmeler, yeni kurumların da ortaya çıkmasını sağladı.

Türk dünyasının dil, edebiyat, halk bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi önemli konularının işleneceği bu Kongre kültürün birleştirici gücünü ortaya koyması açısından çok önemlidir.

Bizler, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünün, Türk dünyasının bir kültür merkezi olması yolunda bir anlam yüklediğine inanıyoruz.

**-Kongre’de de konu edilen “ortak dil” konusunda neler söylersiniz? Türk lehçeleri arasında Türkçe temelli bir “ortak iletişim dili” oluşabilir mi? Oluşabilirse, sizce hangi lehçe tabanlı olur?**

-Kesinlikle, “ortak dil” sorunu Türk dünyasının (stratejik anlamda) geleceğini göz önüne getirmek için karmaşık sorunlarından biridir. Neden? Öncelikle terim olarak ortak dil kimler içindir? Sadece Türkler için mi? Altay medeniyeti insanları (Moğol, Tungus Mançu vs.) için uygun mudur? Türk soylu halklara uygun olan “ortak dil” konusunu onlar nasıl kabul eder? Teoride ise bizler Altay grubuna ait dilleri “bir genetik kökten olan” diyerek tanımlamaya alışmışız.

### **-O zaman “Ortak dil”in ölçütleri temelinde neler olmalı?**

-Dünya deneyimi olarak yayılan Esperantoyu hatırlıyoruz. Bu dilin temeli Almanca, İngilizce, Fransızca ve İspanyolcadır. Belki biz de “Altay dilleri Esperanto”sunu oluşturmamız. Bunun temelinde, kesinlikle, Batı Hunlar dalının (Oğuz, Kıpçak ve Karluklar grubu) ve Doğu Hunlara (Uygur-Oğuz ve Kırgız grubu) ait diller olmalıdır.

Türk dili ve edebiyatı üzerindeki araştırmaların ve temel eserlerin eksikliğini gidermek için ben Hocam Ahmet B. Ercilasun’un yazdığı kaynaklarından yararlandım. Buna dayanarak diyorum ki, süratle çok sayıda Türkolog-Altayist yetiştirmek gerekmektedir. Bunların mutlaka üniversitede hoca olması gerekmez. Enstitülerde ve araştırma kurumlarında görev alarak sadece araştırma ile uğraşabilirler. Ancak böyle bir ekip yetiştirildikten sonra Türkiye Türkçesinin açıklamalı sözlüğü, tarihî sözlüğü, etimolojik sözlüğü, karşılaştırmalı şive ve lehçe sözlükleri, kaynak eserlerinin işlenmesi gibi eksikler tamamlanabilir. Yine böyle bir ekiple diğer yazı dillerindeki edebiyat eserleri Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Ayrıca Türklerle ilgili bütün araştırmaları hemen Türk diline çevirecek, devamlı olarak çalışabilecek, çok çalışımlı bir tercüme bürosu kurulmalıdır.

Hocam Ahmet B. Ercilasun’un dediği gibi bu en büyük ve uzak hedefimiz olmalı ve bütün Türk boyları arasında ortak bir edebî dil oluşturmak olmalıdır.

Hedefe önce kültür yoluyla ulaşmaya çalışılmalıdır. Bunun için ilmî ve kültürel temasların artması, bütün Türk yazı dillerinde meydana getirilen başlıca eserlerin karşılıklı olarak bir diğerine aktarılması sıklaştıkça, bir ortak edebî dil ihtiyacı da kendini hissettirmeye başlayacaktır. Kültürel temasların yanında ortaya çıkacak siyasi durumların da bu yolda değerlendirilmesi gerekir. Bugünkü durumda her boy kendi dilini kullanmaya ve geliştirmeye devam edecektir. Ancak, ileride onların üstünde ikinci bir dil olarak ortak edebî dil yer alacaktır. (*Türk Kültürü*, Sayı: 321).

### **-Ortak dil konusu olunca, “ortak alfabe”den de söz etmeden geçilmez. “Ortak alfabeye” konusunda neler söylemek istersiniz?**

-“Ortak alfabe” fikrinden önce yapılması gereken adım adım hareket etmektir. Öncelikle bütün Türk dillerinin edebî eserlerini birbirine aktaracak, devamlı çalışan, geniş kadrolu bir tercüme bürosu kurulmalıdır, dedik ya...

İşte onlar, bu işi yaparken oluşacak ihtiyaçlar doğrultusunda ortak alfabeden söz edecekler sanıyorum. Çünkü bu sorunla doğrudan yüzleşeceklerdir ve ihtiyacı en çok onlar ortaya koyacaktır.

**-Alfabe ve dilde birlikten söz edilince terim birliğinden de konuşmak mümkün görünmüyor. Türkiye Türkçesinde de yaşanan terim kargaşası sorunu çözülmeden lehçeler arasında bir terim birliğinden söz edilebilir mi? Bu konuda da bize anlatacaklarınız vardır.**

-Hocalarımın dediklerine dayanarak diyorum ki, Türkçeyi bir ilim ve medeniyet dili hâline getirmekte terim işinin özel bir yeri vardır. Bazı terimler Batı dillerinden girmiş olsa bile dilimizi sonuna kadar bunların istilasına açık bırakamayız. Henüz yerleşmemiş umuma mal olmamış ve yeni girmekte olan ilim, kültür ve felsefe terimlerine mutlaka kendi dilimizden karşılıklar bulmalıyız. Bu da Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un dediği gibi, geniş ve devamlı bir bilginler kadrosuna ihtiyaç gösteren işlerdendir.



**-Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yerini nasıl görüyorsunuz?**

-Türk dili başka dünya dilleri gibidir. Bu dilin yüksek derecede olma şartlarının sağlanabilmesi için devletin de vatandaşlarına ve çalışanlarına her anlamda destek olması gerekir. Aksi takdirde gazete sayfalarında gördüğümüz ve kendimize sorduğumuz “Burası Türkiye mi?” sorusuna karşılık olan dildeki yabancılaşma sadece mağaza, otel, bar, restoran isimlerinde kalmayıp vatandaşların zihninde de yer edecektir.

**-Hep tartışılabilen bir konuya dair bir sorum olacak. Türkçe bilim dili midir? Türkçe ile bilim yapılabilir mi; Türçenin söz varlığı, bilim terimleri, Türkçe ile bilim yapılabilmesi için yeterli midir?**

-Bu sorunun cevabını maddeler hâlinde sıralarsak;

Türk dili, Türk dünyasını tam olarak anlamaya ve başkalarına da Türk dünyasına ait duygu, düşünce ve görüşlerini anlatabilme gücüne ve yeteneğine sahip olan bir dildir. Bunu yapabilen dil, bilim dilidir.

Türk dilinde bilim insanları bilimsel keşiflerini Türkçe anlatmışlar, şimdi de anlatıyorlar ve gelecekte de kesinlikle Türkçe anlatabilecekler. Biz buna inanıyoruz.

Türk dilinin kelime zenginliği de yeter derecededir ve bilim yapmaya yetecek güçtedir. Bilim terimleri için de ve Türk dilinde bilimsel çalışmalar için de tüm fırsatlar vardır ve Türkçe bütün bunlar için yeterlidir.

Ama küreselleşmeye bağlı bazı ortak (Batı dillerinden alınan) terimleri kullanmaktan korkmamalıyız. Fakat aynı zamanda neyi ne kadar kullanmak gerektiğinin de sınırlarını aşmamalıdır!

**-Televizyon, bilgisayar gibi hayatı kolaylaştıran, bir o kadar da okumayı gereksiz kılan teknoloji harikası ürünler, hayatın neredeyse büyük bir kısmını kaplamış durumda. Böyle olunca da insanlar yazılı olanı okumaktansa görsel bir şölen eşliğinde oyunlaşmış, filmleşmiş hâlini izlemeyi yeğliyor. Teknoloji aynı zamanda sizce de okuma tembeli nesiller yaratmıyor mu?**

-Malesef, bu sorun dünyadaki birçok halkı, hatta bazı kendilerini büyük milletlerden sayanları da çok endişelendiren bir sorundur. Biz ise bazı milliyetlerin uygun deneyimlerine dikkat etmeliyiz.

Mesela, Japonlarda halk pedagojisinin derin katmanlara ayrıca seçkin soylara girmesi ile genç kuşakları yüksek medeniyetlere uygun taleplerden faydalanarak eğitmek; zamanın kriterlerine uygun verilen bilimle beraber kendi milliyetinin büyük bir insanı olarak eğitmeye çalışmak...

Genellikle, Türk soylu (ve başka birçok etnoslarda) halkların devlet adamlarının çocukları yabancı ülkede, yabancı ideolojiye uyararak (altın gençler) milliyetinden uzakta eğitilmekteler. Onlar kendi memleketine dönünce hangi göreve gelirlerse gelsinler millî kimliği anlayamayacak! Hiçbir zaman!

Dünyada ideologların sadece başına değil namusuna, vicdanına dokunan bir atasözü var: “Balık başından çürür!”

Halk, milliyet, devlet adamları bu sözleri unutmasaydı!

**-Hocam, biraz da Türkçenin temel sorunlarından söz edelim. Eminim sizin bu konuda da söyleyecek çok sözünüz vardır: Türkçe sizce yabancılar açısından öğrenilmesi kolay bir dil midir?**

-Türk dilini öğrenmekte ve öğretmekte meydana gelen zorluklar (onlar çok), genelde çeşitli teorik, metodolojik farklılıkları anlamak ve anlatmaktır. Konuşma yapısını anlamayan, sırlarını bilmeyen (öğrenci-öğrenen ve okutman-öğretmen) var (bunu uygulamada çok görüyoruz). Yabancı dili öğrenmek (bağımsız) ve öğretmek (başka kişilere) kimi zorlukları ortaya çıkarmakta. Mesela, Türkçe “çocuklarımızın” sözü anlamlı bitişken (agglutinates) dillerde başka türlü; mesela, Tatarça “balakaylarıbızınkı”, Rusça, çekim (flektiv) dilde

“bizim çocuklarımıza ait olan şey” biçiminde ifade edilir. Görüldüğü gibi bu zorlukların teorik anlamlarını anladıktan sonra sadece dilin dil bilimsel söz yapım mantalitesine bakabiliriz. İyi öğretmen bunları bilerek ve anlayarak çalışmakta. O zaman dili öğretmek ve öğrenmek kolaylaşır.

**-Türkçe bugün yeryüzünde konuşulan diller içinde konuşur sayısı bakımından 5. sırada bulunuyor. En eski medeniyet dillerinden biri. Medeniyet dili olmuş bir dilin fakir olduğu düşünülmez kuşkusuz. Günümüzde bilim ve teknolojik gelişmeler dillerin edebî dil olmanın ötesinde bilim ve teknoloji dili olmasını da gerektiriyor. Sizce Türkçe bütün bunlara yetebilecek güçte midir?**

-Bence zamanımızın türlü şartlarında tüm taleplere kesinlikle cevap veriyor ve verecek de. Ama aynı zamanda teknolojik gelişmelere bağlı olan etkileri, Türk zihniyetini anlayabilen ve kabul edilebilirlik derecesinde kolaylaştırmak gerekmiş. Evrimin kanunları millî bilinci kapatmamalı. Böylece Türk dilinin öz kaynaklarını tamamen hedeflere uygun yeni teknolojilerle donatmalı. Gelişmiş dil alanında siyasi anlamlar, toplumu, burada Türk soylu halklarını geride bırakmamalı.

**-Bilgisayar teknolojisinde, özellikle Genel Ağ'da Türkçe yazı karakterleri ne yazık ki kullanılmıyor. Bu da Türkçe yazan ve konuşanlar açısından büyük bir sıkıntı yaratıyor. Bu konuda söylemek istedikleriniz var mı?**

-Küreselleşme temelinde bildiğimiz gibi bir devletin ideolojisini öne çıkarmayı, sadece ona destek olmayı herkes öğretiyor gibi. Demek ki, Türk dünyası bilim adamları İnternet ağının başka fırsatlarını düşünme ve bulma ile ilgili araştırmalar yapmalı. Bunun için Türk dünyasının kendi gücüyle oluşturulan akademisi olmalı. Mesela, Kazakistan'da bu yönde çalışmalar yapılmakta. Demek ki, Türkiye'de de bu yapılmalı. Dilde, fikirde ve işte sadece söz değil, hareket de olmalı. Sadece böyle olunca Türk halklarının geleceği güvenli olacaktır.

**-Çin'de binlerce hiyeroglif için bilgisayar sistemi oluşturulmuş, onlar Genel Ağ'da yazabiliyorlar mı?**

-Demek örnek var, biz sadece öğrenmeliyiz!

